

*Михайлова І. Ю.,**кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права*

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ ЯК ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ПРАВОВІДНОСИН ІЗ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА ВІКОМ НА ЗАГАЛЬНИХ ПІДСТАВАХ

Анотація. Стаття присвячена вивченню та аналізу ролі юридичних фактів, як підстав виникнення правовідносин з пенсійного забезпечення за віком на загальних підставах.

Ключові слова: юридичний факт, пенсійне забезпечення за віком, страховий стаж, пенсійний вік, волевиявлення особи, рішення про призначення пенсії.

Постановка проблеми. Пенсійні правовідносини за віком у солідарній системі України є основним видом пенсійних правовідносин між суб'єктами (правомочною особою і зобов'язаною стороною), оскільки з їхньою допомогою реалізується право на пенсію громадян похилого віку. Для належного забезпечення права на пенсійне забезпечення необхідна наявність певних конкретних юридичних фактів, що виступають підставами виникнення зазначених правовідносин. Юридичні факти є ефективним засобом впливу на поведінку суб'єктів у визначених законодавством випадках. Роль юридичних фактів важко переоцінити, оскільки за відсутності будь-якого потрібного юридичного факту досягнення бажаного юридичного наслідку щодо отримання пенсії неможливе.

Проведемо аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, і виділимо невирішені раніше частини загальної проблеми, котрим і присвятимо означену статтю. Науково-теоретичною базою статті стали праці таких науковців, як: М.Г. Александров, С.С. Алексєєв, В.М. Андріїв, Н.П. Коробенко, П.С. Пацурківський, П.Д. Пилипенко, О.І. Процевський, С.М. Сивак, Б.І. Сташків, В.О. Тарасова, Т.В. Шлапко та ін. І хоча окремі аспекти підстав виникнення пенсійних правовідносин були предметом наукових досліджень, однак особливості підстав виникнення пенсійних правовідносин за віком на загальних підставах залишаються нез'ясованими.

Метою даної статті є дослідження та аналіз особливостей та ролі юридичних фактів у пенсійних правовідносинах за віком на загальних підставах.

Вклад основного матеріалу дослідження. Юридичні факти – це пасивний елемент механізму правового регулювання. Встановлення тих чи інших юридичних фактів може використовуватись і реально використовується законодавством, як засіб впливу на поведінку суб'єктів [1, с. 292–293]. Залежно від характеру правових наслідків вони поділяються на правотворюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі, правопоновлюючі та правоприпиняючі. Цей поділ є у достатній мірі умовним, оскільки один і той же юридичний факт може виступати правоприпиняючим для одних правовідносин і правотворюючим для інших [2, с. 66].

Важливою вимогою до юридичного факту є його юридична надійність. Це така характеристика факту, яка відображає, з одного боку, постійний зв'язок з соціальною ситуацією, а з другого – стабільність його соціального змісту. Нестійкі, схильні до внутрішніх змін умови не повинні, як правило, використовуватись в якості юридичних фактів. Юридичний факт повинен мати здатність адаптуватись до змін у суспільстві, законодав-

стві. Важливо зазначити, що абсолютно незмінних фактичних обставин немає. Протягом тривалого часу юридичне значення фактів може суттєво модернізуватись, їм може надаватись принципово інша соціальна і правова оцінка. Тому здатність до адаптації доповнює надійність і виступає одним із аспектів юридичної надійності [3, с. 301–302].

С.С. Алексєєв [4, с. 287] та П.С. Пацурківський [5, с. 203] називають юридичними фактами конкретні життєві обставини, з якими юридична норма пов'язує виникнення, зміну чи припинення правових наслідків (правовідносин). М. Г. Александров вказує, що юридичний факт – це взагалі усі обставини, з якими діюче право пов'язує виникнення, зміну або припинення юридичних відносин [6, с. 219]. О. І. Процевський стверджує, що юридичні наслідки фактів можуть виражатись як у виникненні, зміні або припиненні правовідносин, так і в набутті певних прав та обов'язків [7, с. 81].

Особливу роль у розвитку правовідносин відіграють юридичні факти, які називають юридичним складом. Для виникнення юридичних наслідків нерідко не достатньо одного юридичного факту, а необхідна наявність декількох юридичних фактів, що утворюють складне утворення – юридичний склад. Під юридичним складом варто розуміти сукупність юридичних фактів, у силу норми права необхідну для настання юридичних наслідків. Використання терміна «юридичний склад» замість звичайно уживаного «складний фактичний склад» [8, с. 23; 9, с. 21] обумовлене тим, що останній термін не може розглядатись як такий, що правильно висвітлює вкладений у нього зміст. І в зв'язку з цим безумовної підтримки заслуговує точка зору О.А. Красавчикова [10, с. 112], який з цього приводу писав: «Під фактичним розуміється те, що не має значення для права. Під юридичним же розуміється сама сутність, виходячи з якої, на основі закону, повинен бути вирішений спір про право. Коли говорять, що факт юридичний, а склад фактичний, то виникає неправильне розуміння стосовно того, що нібито значення має тільки окремий юридичний факт, а сукупність має фактичний, а не юридичний характер. У дійсності факт знаходить свою юридичну оцінку (оскільки він не є самостійним), знаходячись у визначеному складі, що і породжує юридичні наслідки, тобто в юридичному складі» [11, с. 16].

Для пенсійного забезпечення за віком характерна особливість, яка полягає у тому, що для виникнення правовідносин необхідний юридичний склад – комплекс різнорідних, самостійних юридичних фактів, кожний з яких має особливе правове значення. Тобто елементами юридичного складу, на підставі якого виникають пенсійні правовідносини, є об'єктивні факти, волевиявлення особи та рішення компетентного органу про призначення пенсії. І якщо говорити про пенсію за віком на загальних підставах, то такими фактами є наявність відповідного страхового стажу та досягнення загальноновстановленого пенсійного віку. Інші юридичні факти, які належать до цього складу носять процедурний характер та приводять у дію механізм реалізації суб'єктивного права. Процедура оформлення пенсії

розпочинається зі звернення за її призначенням (волевиявлення громадянина) і завершується актом компетентного органу про призначення пенсії, і його виконання відповідними суб'єктами пенсійних правовідносин.

Розглянемо їх більш детально. Призначення пенсії обумовлене наявністю такого факту, як страховий стаж. З прийняттям Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» введено нове поняття «страховий стаж», під яким розуміється період (строк), протягом якого особа підлягала державному соціальному страхуванню, якою, або за яку, сплачувався збір на обов'язкове державне пенсійне страхування згідно із законодавством, що діяло раніше, та/або підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню згідно із цим Законом, і за який сплачено страхові внески. Страховий стаж у пенсійному забезпеченні належить до складних юридичних фактів і містить такі елементи: трудова чи інша діяльність, беручи участь у якій особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню; сплата страхових внесків; певна тривалість сплати страхових внесків; коефіцієнт страхового стажу [12, с. 117].

Страховий стаж класифікують за якісними та кількісними критеріями:

- 1) якісні – зміст роботи (фізична і розумова; професійна й аматорська; легка й важка; складна і проста); займана посада; умови праці; галузь господарства; регіон трудової діяльності;
- 2) кількісні – загальна тривалість трудової діяльності; безперервність такої діяльності, що відбувається на різних підприємствах, в установах, організаціях; тривалість трудової діяльності на одному підприємстві [13, с. 63].

За якісною підставою страховий стаж поділяється на мінімальний, загальний та спеціальний. Так, у разі виходу на пенсію на загальних підставах особі необхідний мінімальний страховий стаж для одержання пенсії за віком, який відповідно до Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» був збільшений з 5 до 15 років, тобто особа буде мати право на призначення пенсії за наявності не менш ніж 15 років страхового стажу. Крім того, для того, щоб отримати пенсію в розмірі не менше прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, необхідно мати загальний стаж. Нормативна тривалість загального страхового стажу для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі також збільшилася: для жінок з 20 до 30 років та для чоловіків з 25 до 35 років.

Таким чином, як мінімальний, так і загальний страховий стаж у пенсійному забезпеченні – це період, протягом якого особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та сплачувала страхові внески до Пенсійного фонду України, оскільки в основу пенсійного забезпечення за принципом обов'язкового пенсійного страхування покладені вже не будь-яка робота і суспільно корисна діяльність, а тільки та, у період якої сплачувалися страхові платежі. Фінансування тут здійснюється шляхом розподільного принципу: чим більший внесок людини у фінансування пенсій для попереднього покоління, тим на більшу підтримку особа може розраховувати у старості від наступного покоління.

Ще одним елементом юридичного складу є досягнення встановленого законом віку. Право на пенсію за віком нерозривно пов'язане з трудовою діяльністю людини. Досягнення пенсійного віку, як правило, слугує підставою для припинення трудових відносин працівників із роботодавцями, через що у держави виникає необхідність пенсійного забезпечення громадян. Пенсійний вік, як і тривалість стажу, встановлюється законом.

І хоча С.М. Сивак пропонує відмовитись від пенсійного віку як пенсійного юридичного факту, залишивши його як правовстановлюючий юридичний факт у правовідносинах щодо забезпечення соціальними пенсіями. Автор вважає, що держава повинна встановити лише мінімально необхідний страховий стаж для виникнення права на пенсію та закріпити відповідний механізм розрахунку розміру пенсії, а особа, набувши мінімально необхідного страхового стажу, самостійно вирішуватиме можливість звернення за пенсією [14, с. 72]. Ми не можемо погодитись із такою позицією, оскільки вважаємо, що вік є обов'язковим елементом юридичного складу, тим більше, що в Україні діє диференційований підхід до встановлення пенсійного віку різними категоріям працівників.

Вікова межа, тобто загальний пенсійний вік, при досягненні якого може встановлюватися пенсія за віком на загальних підставах, становить 60 років як для чоловіків, так і для жінок. Р.С. Яцемирська та І.Г. Біленька визначають, що жодною країною не запропоновані та науково не розроблені критерії для визначення граничного віку виходу на пенсію у зв'язку із старістю. Зазвичай, вважається, що відхід від активної діяльності знаходиться у межах від 45 до 70 років. Основними критеріями у визначенні віку, який надає право особі виходити на пенсію у зв'язку зі старістю, як правило, є середня тривалість життя для окремої країни [15, с. 181].

Для підтвердження віку фізичної особи необхідне подання документа, що засвідчує особу (паспорт), тому вік – це юридичний факт, оформлений і зафіксований у відповідних документах. Отже, можна зробити висновок, що вік – це визначений юридичний факт, тому що, закріплюючи його в нормі права, законодавець встановлює і пов'язані з ним правові наслідки – права, обов'язки та відповідальність. Таким чином, пенсійний вік – юридичний факт-подія, який підтверджується документом, що засвідчує особу та закріплений на законодавчому рівні, з досягненням якого в особі виникає право на пенсію на загальних або пільгових підставах.

Ще однією необхідною умовою є заява, адже пенсії за віком як вид соціального забезпечення не можуть бути призначені автоматично, оскільки волевиявлення індивіда є обов'язковою умовою соціального забезпечення. Заява про призначення пенсії виступає правостворюючим юридичним фактом. З подачею заяви розпочинається індивідуалізація фактичної основи для пенсійного забезпечення конкретного суб'єкта у процедурному правовідношенні, а акт органу щодо призначення пенсії завершує повноту юридичного складу, що слугує підставою виникнення матеріального пенсійного правовідношення.

Звернення за призначенням пенсії може здійснюватися у будь-який час після виникнення права на пенсію, але не раніше, ніж за місяць до досягнення пенсійного віку. Заява про призначення пенсії непрацюючим громадянам і членам їхніх сімей подається заявником особисто або через представника, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідченої нотаріально, безпосередньо до органу, що призначає пенсію, за місцем проживання (реєстрації) або законним представником відповідно до законодавства за місцем проживання (реєстрації) заявника. Заява про призначення пенсії за віком повинна містити прізвище, ім'я, по батькові заявника; дату народження; серію, номер паспорта, ким він виданий та дату видачі; ідентифікаційний код; вимогу призначити пенсію за віком; відомості стосовно того, чи отримує особа іншу пенсію, а також у який спосіб заявник бажає отримувати пенсію.

Крім того, до заяви про призначення пенсії за віком додаються такі документи: а) довідка податкової адміністрації про присвоєння ідентифікаційного номера заявнику; б) документи

про стаж; в) довідка про заробітну плату особи; г) документи про місце проживання (реєстрації) особи; ґ) документи, які засвідчують особливий статус особи. Законодавством передбачається суворо формалізований перелік документів, які приймаються уповноваженим органом для реалізації особи права на пенсію за віком. Орган пенсійного забезпечення не може на свій розсуд приймати як факти, що підтверджують право на пенсію, будь-які інші підстави, крім передбачених законодавством. Також вказані підстави підтверджуються особами, які мають право на призначення пенсії, тільки визначеними в законодавстві документами. Тобто, якщо при реалізації права на пенсію виявляються певні прогалини, то уповноважений орган не може застосовувати аналогію права та аналогію закону, а тільки керуватись нормами законодавства.

Рішення про призначення пенсії – це юридичний факт, яким закінчується процедура призначення пенсії за віком. Як правильно зазначає Т.В. Шлапко, таке рішення має юридичну силу й є обов'язковим для визначеного кола суб'єктів, воно забезпечується та охороняється примусовою силою держави [16]. Важливою умовою прийняття такого рішення є дотримання встановленої процедури його прийняття у визначені строки. Дане рішення носить односторонній характер, та обов'язково повинне бути у письмовій формі, приймається на основі норм права пенсійного забезпечення і в межах встановлених законом повноважень органом Пенсійного фонду України.

Висновки. Отже, юридичні факти, як підстави виникнення правовідносин з пенсійного забезпечення за віком на загальних підставах поділяються на дві групи: юридичні факти, які дають право на призначення пенсії за віком (мінімальний і загальний страховий стаж та пенсійний вік) та ті, які носять процедурний характер, тобто сприяють реалізації цього права (волевиявлення особи (заява) та рішення органу Пенсійного фонду України про призначення пенсії).

Вбачається, що перспективними напрямками дослідження є подальше вивчення особливостей підстав виникнення правовідносин із пенсійного забезпечення за віком на пільгових умовах.

Література:

1. Общая теория государства и права: [академический курс в 2-х томах] [Текст] / [Под ред. проф. М.Н. Марченко]. – М.: Зерцало, 1998. – Том 2. Теория права. – 640 с.
2. Данилюк О.А. Юридичні факти як підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Данилюк О.В. – К., 2007. – 202 с.
3. Общая теория государства и права: [академический курс в 2-х томах] [Текст] / [Под ред. проф. М.Н. Марченко]. – М.: Зерцало, 1998. – Том 2. Теория права. – 640 с.

4. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2 т. / С.С. Алексеев. – М.: Юридическая литература, 1981. – Т. 2. – 1982. – 468 с.
5. Пацурківський П.С. Проблеми теорії фінансового права [Текст] / П.С. Пацурківський. – Чернівці: ЧДУ, 1998. – 286 с.
6. Александров Н.Г. Трудовое правоотношение [Текст] / Н.Г. Александров. – М.: Юрид. изд-во Минюста СССР, 1948. – 336 с.
7. Процевский А.И. Метод правового регулирования трудовых отношений [Текст] / А.И. Процевский. – М.: Юрид. лит., 1972. – 288 с.
8. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве [Текст] / В.Б. Исаков. – М.: Юридическая литература, 1984. – 144 с.
9. Тарасова В.А. Охрана прав граждан в пенсионном обеспечении [Текст] / В.А. Тарасова. – М.: Науч. изд-во Московского гос. ун-та, 1978. – 118 с.
10. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве [Текст] / О.А. Красавчиков. – М.: Госюриздат, 1958. – 183 с.
11. Рожкова М.А. Юридические факты гражданского и процессуального права: соглашения о защите прав и процессуальные соглашения [Текст] / М.А. Рожкова. – М.: Статут, 2009. – 332 с.
12. Коробенко Н.П. Пенсійне забезпечення по інвалідності в солідарній пенсійній системі України [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Коробенко Н.П. – К., 2010. – 218 с.
13. Андрієв В.М. Класифікація і юридичне значення трудового стажу в праві соціального забезпечення [Текст] / В.М. Андрієв // Право України. – 1997. – № 5. – С. 62–67.
14. Сивак С.М. Конституційні гарантії права на пенсійне забезпечення і пенсійна реформа [Текст] / С.М. Сивак // Право України. – 1997. – № 12. – С. 70–74.
15. Социальная геронтология [Текст]: [учеб. пособ.] / Р.С. Яцемирская, И.Г. Беленькая. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 224 с.
16. Шлапко Т.В. Стадії реалізації права на пенсію по інвалідності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10786/2/Tezis_17.pdf.

Михайлова І. Ю. Юридические факты как основания возникновения правоотношений по пенсионному обеспечению по возрасту на общих основаниях

Аннотация. Статья посвящена изучению и анализу роли юридических фактов, как оснований возникновения правоотношений по пенсионному обеспечению по возрасту на общих основаниях.

Ключевые слова: юридический факт, пенсионное обеспечение по возрасту, страховой стаж, пенсионный возраст, волеизъявление лица, решение о назначении пенсии.

Mykhailova I. Legal facts as basis of creation of legal relations concerning old age pension maintenance on the usual terms

Summary. The article is devoted to study and analysis of the role of legal facts as basis of creation of legal relations concerning old age pension maintenance.

Key words: legal fact, old age pension maintenance, pensionable service, retirement age, expression of will of person, pension award decision.